

СЪВРЕМЕННИЦИ НА ПАИСИЙ

(Нови материали)

ЕОНО АНГЕЛОВ

През 1963 и 1964 г. излязоха двете части на моята книга „Съвременници на Паисий“, в която изнесох познатите ми тогава вести за наши книжовници от средата и втората половина на XVIII в., спях се на родята им в развитието на нашата литература, направих някои заключения от по-общ характер. Предмет на проучване бяха книжовниците: Йосиф Брадати, Никифор Рилски, Янкул Хрельовски, Стоян Кованлъшки, Дойно Граматик, Йосиф Хилендарец, Партений Павлович, Милко Котленски, Памво Калоферски, Роман Габровски, Йоан Врачански, Поп Пунчо, Алекс Велкович — Попович. След излизането на книгата събрах нови материали за тези и за други книжовници от епохата. Тук искам да изнеса новите вести за някои от гореспоменатите Паисиеви съвременници. Новите материали по принцип не променят нашите представи за съответния книжовник, не променят общата оценка за него; те само обогатяват знанията ни за него, увеличават броя на неговите ръкописи, които не излизат вън от кръга на досега познатите му книжовни прояви, разширяват знанията ни за времето на книжовните му занимания. Понякога сочат години, които уточняват моменти из биографията на даден книжовник — например за Йосиф Брадати сега вече твърдо знаем, че през 1761 г. е жив

ЙОСИФ БРАДАТИ

В книгата си „Съвременници на Паисий“ (ч. I, С., 1963), след като отбелязвам ръкописи. те-автографи на Йосиф Брадати — пет на брой, които тогава ми бяха известни, — аз писах: „Тези пет автографа на Йосиф Брадати са известни днес на науката. Безспорно той е написал повече ръкописи, отколкото сега познаваме. За такова заключение определено говорят самите негови ръкописи и преписите на други книжовници от ръкописите му“ (с. 51). Досега бяха познати следните ръкописи на Йосиф Брадати:

1. Дамаскин, писан преди 1740 г. — Софийска народна библиотека, № 1058.
2. Дамаскин, писан през 1742 г. — Софийска народна библиотека, № 421.
3. Дамаскин, писан през 1743 г. — Софийска народна библиотека, № 1060.
4. Дамаскин, писан през 1749—1751 г. в Самоков. — Софийска народна библиотека, № 328.
5. Ръкопис с неуточнена дата на преписването, понеже от него са опцели само 36 листа. — Софийска народна библиотека, № 687.

Към тези пет ръкописа на Йосиф Брадати сега мога да приведа нови вести за следните ръкописи на продуктивния наш книжовник от средата на XVIII в.

1. *Сборник със слова*. Съхранява се в Софийската народна библиотека, № 1/1979. Написан е през 1745 г., запазен е изцяло — има 248 листа малък формат. Поместените тук слова не се срещат в други ръкописи на Йосиф Брадати. Досега беше известен по преписа му от Янкул Хрельовски (Софийска народна библиотека, № 689, л. 177). Този ръкопис е особено ценен с вестта, че през 1761 г. Йосиф Брадати е жив — на предната корица е написано: „Сѣм кни-

жѣца попѢ Манаѡа [Муханаѡа ?] ѿ Дольна махала, ѿ Симоновѣ снѣхъ, кѣпихъ а ѿ дѣ-
ховѣнника Нисѣфа 7269: 1761 при архіереѣ Невѣфита, приложи а сѣ стаго възвѣсненіе да
сѣвѣи за неговѣ дѣшѣ. Н ко(н) а вѣраднѣ, да е проклетъ ѿ триста н осамнаѣ[се]... ѿицѣ
н ѿ стѣго Спаса."

Над тази приписка Йосиф Брадати е означил листовете на книгата — той е написал: „Ан-
стоас смс. [246]. Към тях в края на книгата има допълнително сложени още листове, на пос-
ледните от тях е предадено съдържанието.

На л. 247 е приписката на Йосиф: „Ѡ грѣчески изъвѣсть написах оу село Рнзарѣ, въ домъ Анааса и Стакѣча при Кочане въ лето 381г. [7253] а҃мѣ. [1745]. Тогда пондоша тѣрзици на кѣзалабаша, еванка нѣжда беше по тѣрѣска земаа. Азѣ Ѡсѣфъ написахъ, не-
потребни нѣ ебѣ, ни чакѣ, мѣа маѣа е., с. чакѣ дне, четѣрѣтакѣ.

Много иматъ грешено и речн неизправленн, не казните, нъ благословите. Колко мо-
гохъ, толко пишяхъ? Кон можете по добре, да пишеть.

Писах оу Враца въ домъ Дмитрія пещецъ, Цветковъ сынъ. аѹѣѣ. [1749]."

Годината 1749 вероятно означава годината на завършването на книгата. Съдържа 26 слова за пасхалния цикъл, в това число и по две слова за Въздвижение на кръста, Слово за Рождество Христово и Слово за Просвещение.¹

Посочената по-горе приписка на Йосиф Брадати (с някои малки отклонения) е известна в науката от ръкописа на Янкул Хрельовски (Софийска народна библиотека, № 689, 1755 г.), а сега вече я знаем по самия ръкопис на Йосиф Брадати. Янкул Хрельовски е преписвал именно от тази Йосифова книга и представлява научен интерес една съпоставка между ръкописа на Йосиф и ръкописите на Янкул Хрельовски (те са два ръкописа).

2. *Сборник от слова*. Писан през 1750 г. Намира се в Софийската народна библиотека, където постъпи през 1971 г. — инв. № 12/1971. Запазен изцяло — по оригинална буквена пагинация има 180 (фп.) листа, плюс два листа, на които е предадено съдържанието на книгата — *Углаванне*. Листовите са малък формат. Книгата е писана във Враца, както се вижда от приписката на Йосиф Брадати, поставена след оглавлението: „Врѣце лѣто зснн. лѣн. [1750], мѣа мартѣ еѣторн написахъ оу Враца Іосифъ.“ Съгласно оглавлението в книгата са включени следните 27 слова:

СЛОВО А. РАДИ ПОКАЯНІЕ И ПРИЧЕЩЕНІЕ — АНСТЪ А.

СЛОВО Б. РАДИ САННИ И МЪРТЕМЪ! ВЪСКЪСЕННЕ. АНСТЪ S.

СЛОВО Г. АЩЕ КОИ ЖЕЛАЕШЪ ЕПИСКОПЪСТВО И СЕВЩЕНЪСТВО. [АНСТЪ] ІА.

СЛОВО Д. РАДИ ПЕТРА И ПЛАТОНА. КС.

СЛОВО ѿ ДА СТРЕЖНЫХ СЕБЕ ѿ РАЗВРАЩЕНН ХРІСТИАНЕ. АА.

СЛОБО С. ДА ПЛАЧЕМЪ НЕИЗЪПРАВЛЕНО НАШЕ ЖИТІЕ. АН.

СЛОВО З. КОН НЕ БИ ПОХЕАНАЗ КРОТЪКАГО И СМЕРЕНАГО. МА.

СЛОВО Н. КАКО ПОДОБАЮТЬ ДА СЕ СПАСЕШЬ. АНСТЪ Н.

СЛОВО Ф. ДА РАЗВНЕМЪ КОАНКО РАДЕННЕ ИМАТЬ БОГЪ РАДИ ЧЛВЧЕСКОЕ СПАСЕННЕ. ИИ.

СЛОВО П. ДА ВНИМАЕМЪ СЕБЕ ВЪ МИРСКА РАДОСТЬ И СЕБЕАЗАНЬ. АНСТЪ ЯА.

¹ С. Икономова, Новооткрит ръкопис на Йосиф Братати. — Старобългарска литература. Кн. 7, 1980, с. 95—99. Тук са изброени поместените в ръкописа 26 слова.

Слово $\overline{\text{IA}}$. нестѣ призначно христѣанинѣ да се казѣштѣ и да проканнаютѣ. [анстѣ] $\overline{\text{A}}$ ф.
 Слово $\overline{\text{EI}}$. еѣ време апѣлка еврѣахѣ и крѣщаеахѣ се. [анстѣ] $\overline{\text{A}}$ д.
 Слово $\overline{\text{IG}}$. не призначетѣ христѣанинѣ да дрѣжимѣ на срѣце злѣба. [анстѣ] $\overline{\text{PG}}$.
 Слово $\overline{\text{AI}}$. длѣжанѣ ие еѣсакѣ христѣанинѣ да трѣпнтѣ скрѣбѣ и печалѣ. [анстѣ] $\overline{\text{PB}}$.
 Слово $\overline{\text{IE}}$. да познаемѣ какоѣ естѣ мнрѣска радѣстѣ и лѣхѣена радѣстѣ. [анстѣ] $\overline{\text{CH}}$.
 Слово $\overline{\text{SI}}$. да се не гнѣеаеаѣ. [анстѣ] $\overline{\text{RE}}$.
 Слово $\overline{\text{ZI}}$. подобаетѣ да творѣштѣ христѣанѣ црѣкен и молабеници. [анстѣ] $\overline{\text{RV}}$.
 Слово $\overline{\text{IH}}$. често да прочитаеаѣ се слово божѣе еѣ црѣкен [анстѣ] $\overline{\text{RI}}$ д.
 Слово $\overline{\text{IF}}$. призначно естѣ еѣсѣкомѣ христѣанинѣ прежае да навѣнтѣ христѣанѣски за-
 конѣ, потомѣ да 8читѣ и дрѣгаго. [анстѣ] $\overline{\text{RK}}$.
 Слово $\overline{\text{K}}$. и еѣсакѣ добродетелѣ похѣлаѣна естѣ мнѣстѣнна. [анстѣ] $\overline{\text{RL}}$ е.
 Слово $\overline{\text{KA}}$. не подобаетѣ намѣ да плачѣме надѣ мрѣтен. [анстѣ] $\overline{\text{RM}}$ д.
 Слово $\overline{\text{EK}}$. неан творѣтѣ мнѣстѣнна и бѣѣ не е оугодѣна. [анстѣ] $\overline{\text{RN}}$ г.
 Слово $\overline{\text{KI}}$. прѣстѣна еѣнаеаѣ ношѣна (sic) молаѣтеа. [анстѣ] $\overline{\text{RI}}$ ф.
 Слово $\overline{\text{KA}}$. подобаетѣ да похѣлаѣне еѣсѣдрѣжанѣе и постѣ, ѣбѣзѣдѣне и пѣанѣство да
 вѣкорѣме. [анстѣ] $\overline{\text{RA}}$ г.

Слово $\overline{\text{KE}}$. радѣн еѣсоковѣмѣн и таѣсѣлаѣни. [анстѣ] $\overline{\text{RO}}$.
 Слово $\overline{\text{KV}}$. не подобаетѣ да еѣхѣодѣмѣ еѣ црѣкен дѣнѣанѣе не изѣпраѣемѣ своѣ жѣтѣне.
 [анстѣ] $\overline{\text{RO}}$ г.

Слово $\overline{\text{KZ}}$. радѣн сѣмерѣне и поѣкорѣне и кон хѣщѣштѣ да 8ѣштѣ, потрѣбно ие нѣмѣ да
 творѣштѣ, което хѣщѣштѣ да оучѣштѣ дрѣгаго. [анстѣ] $\overline{\text{RI}}$ п.

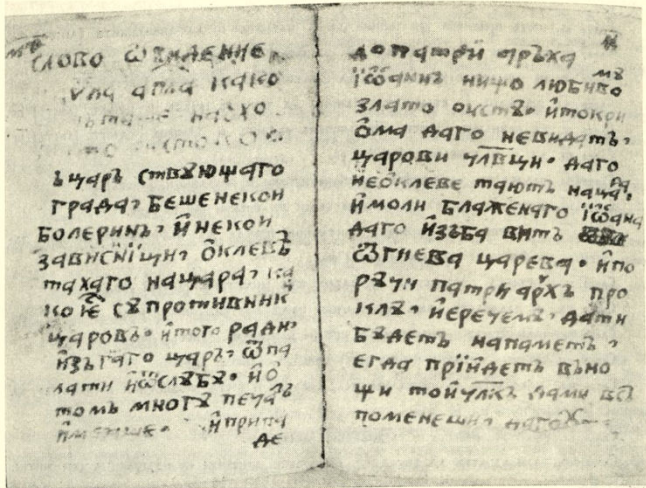
След последното слово са изрязани три листа.

Означените листове на словата съответствуват точно на словата, поместени в самия ръкопис, само че тук насловите им са по-обширни. Тези слова имат връзка със словата, поместени в ръкопис № 687 (Софийска народна библиотека), в които има 36 листа, писани от самия Йосиф и притурени към основния ръкопис (л. 265—299).

3. *Сборник от проповеди*. Съхранява се в библиотеката на Митрополията във Враца, № 10. Не е запазен изцяло, липсват листове от началото (23) и от края. Сега има 166 листа малък формат, а по оригинална пагинация $\overline{\text{rA}}$. [191]. Колко листа от края са изчезнали, не знаем. Без приписки, поради което не знаем кога и къде е писан. Но като имам пред вид, че ръкописът е намерен във Враца, дето Йосиф Братати често отива и там пише или довършва свои ръкописи, дето общува с други книжовници, може да предположим, че и този негов ръкопис е приготвен там. Даже мастилото, с което е писана книгата, подсеща за негов ръкопис от 1750 г., писан във Враца — сега е в Софийската народна библиотека, № 12/1971, за който по-горе става дума. Еднакъв е и форматът на двата ръкописа; все същото едро разхвърляно писмо, без украшения по листовете, без главни букви, чести поправки на думи и изрази, неправилно изписване на думи и пр.

В сегашното си състояние ръкописът съдържа следните осем слова от Дамаскин Студит:

1. Неделя на мироносците (до л. $\overline{\text{ME}}$).
2. Неделя на разслабения (до л. $\overline{\text{NE}}$).
3. Неделя на самарянина (до л. $\overline{\text{PA}}$).
4. Неделя на слепия (до л. $\overline{\text{RA}}$).

Йосиф Брадати — Ръкопис № 126 (179) — Пловдивска народна библиотека

5. Възнесение Христово (до л. ркс.).
6. Неделя на 318 свети отци (до л. рѣл.): Дамаскина инока иподиакона СТВЪІТА СЛОВО на прости изікома въ неделю ети тѣи. ѿці.
7. Въ неделю н. по пахце светен тронци (до л. рѣл.).
8. Въ неделю всѣмъ стнмъ слово на прости єзнкомъ (до л. рѣл.).
4. Сборник с разкази и поучения, главно от Йоан Златоуст. Намира се в Народната библиотека „Иван Вазов“ — Пловдив (№ 126/179). Има 175 листа малък формат. Описан е подробно от Бенио Цонев в „Опис на славянските ръкописи и старопечатни книги в Пловдивската народна библиотека“ (С., 1920, с. 220—235). В края на описанието Б. Цонев обобщава: „Тук се свършва това любопитно сборниче, което по език и съдържание много прилича да е *препис* от подобни сборници, що ги пише в Рилския манастир през половината на XVIII в. Йосиф Брадати.“ Цонев не сочи, че ръкописът е *автограф* на Йосиф Брадати, а че само *възхожда* към негови ръкописи, само е *препис* от тях.
5. *Добавка* от Йосиф Брадати. Намира се върху два листа, останали от неизвестен ръкопис на поп Тодор Врачански. Листовете сега се съхраняват в библиотеката на Врачанската митрополия, № 8 (стар № 4). Този факт много добре говори за връзките между двамата наши продуктивни книжовници от втората половина на XVIII в. Йосиф не само е давал своите ръкописи, за да преписва от тях поп Тодор, но и сам е допълвал нещо към негови ръкописи.
- По съдържание, почерк и формат много прилича на ръкопис на Йосиф Брадати и № 714 от сборката на Софийската народна библиотека, но не е негов; той само *възхожда* към школа-

та на Йосиф, която дала силно отражение и върху почерка на някои книжовници. Такова нейно отражение намираме в т. нар. Нишково сборниче, от 1787 г., което досега не е използвано в научната литература върху Йосиф Брадати и изобщо в нашата научна книжнина. Днес не е известно къде се намира този ръкопис. За него знаем само това, което Ефрем Каранов съобщава в своята публикация „Паметници от Кратово“. Ръкописът бил малък по формат, имал 82 листа. На последния лист е приписката: „Сна матѣвниче Николаги, а га пиша въ четвърти днь мѣца декември 1787.“²

Като използва познатите нему два ръкописа на Йосиф Братати (Бялградския ръкопис от 1756 г., писан от Роман Габровски, и Одеския ръкопис от 1775 г., писан от Никифор Рилски), Марин Дринов изказва някои интересни наблюдения не само върху творчеството на самия Йосиф Братати, но и върху Никифор Рилски, Роман Габровски, Григорий Илиевич от Свишов, Никифоров препис от 1772 г. на „История славяноболгарская“.³

При нови изследвания с по-обобщителен характер върху книжовните занимания на Йосиф Брадати, особено свързани с изворите на ръкописите му, трябва да се имат пред вид следните две книги:

1. Книга на Йосиф Бриений, писател от XV в., изобличител на гръцки житейски пороци и суеверия. По гръцки ръкопис от XVII в. книгата е издадена от Евгений Булгарис (Лайпциг, 1784).⁴

2. Книгата „Діюптра или Зерцало и изображение жнѣта єз мїръ сємь члѣвѣческаго, Трѣдолѣбїемъ інокѣмъ стѣмъ вѣщєжїтєлєнаѣмъ шєнтєанъ Кѣтєйсїа цѣркєн стѣхъ бѣгѣдєлєннїй. Вѣ Кѣтєйнѣ в ѣтѣ ро Хѣа аѣна [1651].“ Има 391 листа. На л. 1—9 є „Предєсловоє к чїтатєлю“. В софїйскїте бїблїотєкї тазї кнїга нє сє намира, за да сє направи по-конкрєтна сѣпѣстѣвка с рѣкопїсїтє на Іосїф Братїтї. Познат мї є обачє прєпїсѣтѣ от кнїгатѣ, малѣк фѣрмат, чєтлїв почєрк, кѣйтѣ сѣщо има 391 листа. Има и „Предєсловоє к чїтатєлю“ (л. 1—9). Рѣкопїсѣт сє сѣхранява в Букурєщ — Акадємїчна бїблїотєка, № 774. В прєдїсловїєтѣ сє казва: „Прїимї сѣмьєкѣмъ, вѣждєлєннѣїшїй чїтатєлю, ѡ насѣ грѣшнѣхъ сїє малѣє дарѣванїє словєнскѣ трї Дїюптры, сїрѣчь Зєрцалѣ мнѣрозрѣтєлєнаѣ. В ннѣхъ жє кѣєждѣ сѣна: хїтрѣстї, стѣпєнї и достѣпнїстѣ в прєлєстѣнѣмъ мнѣрѣ подрѣбнѣ окарєстѣє и бѣдѣ оузнїшї. Нѣо іакѣжє єстєствєннаѣ Зєрцалѣ по бєрѣзѣ бѣтїѣ, тѣкѣ и сїѣ Зєрцалѣ всѣчєскаѣ бѣдєлєнаѣ єз мнѣрѣ вѣспрїємѣютѣ...“ В крѣя на кнїгатѣ є подпїсѣтѣ на авторѣ: „Ієромѣнахъ іѣнѣхъ Трѣцєвѣчїхъ, ієѣумєнъ сѣ всєю ѡ Хрѣтѣ брѣтїєю мѣнастѣрѣ Кѣтєїнскаѣмъ вѣщєжїтєлєнаѣ.“ Книгѣтѣ има трї частї, всѣка сѣс своѣ спєциална тематїка — пѣрѣва част є на лїстѣвє 10—155; вторѣ част — 156—273, трєта част — лїстѣвє 274—391. По сѣдѣржанїє, стїл, рѣзмєр на поучєнїѣта, прѣстѣтѣ на рѣзказа ѣдєлннѣтѣ поучєнїѣ мнѣго напѣмнѣтѣ на поучєнїѣта на нашїѣ Іосїф Братїтї.

Бѣдєщїтѣ проучѣванїѣ вѣрху Іосїф Братїтї мѣжє да покѣжат нѣѣкаква вѣзѣка на нєгѣвѣтѣ кнїжѣвно дєлѣ с дѣвѣтѣ гѣрєпѣсѣчєнї кнїгї.⁵

² Е. Каранов. Паметници от Кратово. — СбНУ, XIII, 1896, с. 275—277.

⁴ В. И. Григорович. Собрание сочинений. Под редакцией М. Г. Попруженко. Одесса, 1916, с. 370.

Понеже този продуктивен български книжовник е познат с 19 негови ръкописа, тук няма да ги изброявам — числото е голямо.⁶ Ще пристъпя направо към изброяване на новоиздирените или доуточнени негови ръкописи, които сега са ми известни.

1. *Требник*. Съхранява се в библиотеката на Музей „Рилски манастир“, № 2/4. За него става дума в книгата ми „Съвременници на Паисий“ (ч. I, 1963, с. 94—95), където е представен като един ръкопис. Обаче при по-внимателното преглеждане на книгата се оказа, че тя се състои от четири отделни ръкописа, еднакъв формат, всичките на еднаква хартия, всяка от тях с нова пагинация, после заедно подвързани. Притурени са и листове, писани от монах Яков от Рилския манастир. Има общо 196 листа малък формат, по началните девет празни листа има разни приписки.

Книгата се състои от следните Никифорови ръкописи:

а. Требниче (л. 10—70): **Углавација на сја-книжница**: Чин на освешаване на свештенически одежди; Чин на благословение на службени църковни съдове; Чин на благословение на нов кръст; Чин на благословение иконата на Богородица — всичко девет чина. Най-дълго е чин последование на малката схима (л. 40—70).

След оглавлението на л. 10 об Никифор е оставил приписката: „Написа са сѣд кни-
жца бо стѣй ѡбѣтъ Рылскы въ лѣто ѿ Хрѣта аѡѡн. [1768], мѣа маѣа кн. [28], пре-
нгвѣсна Клеѡпа іеромонаха рѣкою многогубнаго Никифора монаха грѣка. (думите *Ники-*
фора и *грѣка* са зачертани).

На л. 70 след последованието той пак написал: „Конаць и бѣгъ славѣ.“

Рѣкою Никіфаръ грѣшный."

б. Никифор отново пише на листове 77—137, с нова негова пагинация $\overline{\text{A}}$. — $\overline{\text{AE}}$. листове: *Послѣдваніе нехощае монахѣвъ* (чин за погребение на монах). На лист 138 об е неговата приписка: *Нписанъ сѧ сѧ книжница въ лѣта ѿ Адама зсѣв.* [7276—5508=1768] ѿ ржѣа жс по плѣти бгѧ слова аѿѧф. мѣа ѿктѣмѣа т. дѣнь.

КОНЕЦЪ И БГД СЛДБА.

Листове 139—141 са останали празни.

в. Третият ръкопис на Никифор обхваща листове 142—157: „Параклъсъ стѣмъ ѿ
Іоаннѣ пѣстинножителѣ рускомѣ.“ На л. 156 об след службата е написал: „Менишъ въ мо-
насехѣ Никифоръ гл҃гоушіи рѣкою.“

А^мψ^мз. [1767], МЛД АВГ^т8СТА ЛД.^м

г. Четвъртият Никифоров ръкопис е на листове 157—173: „Мѣтъи съствъ закланнѣа бланкаго Васіліа к' страждѣиымъ ѿ дѣмонѣвъ и на всакѣю немощъ“. Поместени са разни молитви от името на Василий Велики, но има означени и от името на Йоан Златоуст. Няма приписка от Никифор. Листове 174—196 са изписани от друга ръка, от по-късно време. Има и празни листове. На задната подвързийна корица е приписката: „Списъ се сѣа книжница ко стый ѡбитель Рымскій мѣте Никифору монаху грекомъ е' лѣто 1773.“

Други приписки: „1812. Сѣа кнѣга на Захарѣа іеромонахѣ рѣскаѣа ѡбѣтѣа, харѣа
мѣа а старѣа мѣа Ѡѡѡѡѡѣа іеромонахѣ“ (л. 1 об); „Сѣа кнѣжѣа Іакоѡѣа іеромонаха, кѣпѣхѣ
а ѡ Нѣкѣѡѣа монаха кѣа лѣтоа ѡѡѡѡ. [1769“] (л. 1 об); „Знаѡа бѣаѣа како ѡпѣахѣ
Пѣрѣѡѣа іеромонаха соѡѣа дѡѡѡѣа Анѣѡѣа а паѡа ѡѡ ѡѡѡ. [1808]. ѡѡѡѡѡѡ 20.“

⁶ Б. Ангелов, Съвременници на Паисий. Ч. I, С., 1963, с. 87—101.

С., 1902, с. 33—34.

2. *Параклис за Иван Рилски*. Намира се в ръкопис с църковни песни, молитви и жития, писан през годините 1775—1778. Съхранява се в Софийската народна библиотека, № 1001. В края на книгата са притурени листове (69—90), на които Никифор е преписал: „Чѣны паракли прѣвѣныи ѿцѣ Іѡаннѣ Рылскѣмѣ пѣстиннжитѣю.“⁸ Една съпоставка с други параклиси за Иван Рилски може да покаже доколко в този параклис има пасажи, написани от Никифор; в съчинението се срещат някои твърде лични елементи, подсказващи за пряка и здрава връзка с Рилския манастир. На л. 71 об започва „Н аѣіе канѣнѣ прѣвѣныи ѿцѣ“.

3. *Сборник с кратки разкази*. Намира се в Университетската библиотека на Софийския университет „Климент Охридски“, фонд „Редки книги“, № 23. Ръкописът не е запазен изцяло, липсват листове от началото и края — сега започва от л. мѣ. [42], а завършва с л. сѣ. (292); липси има и на други места в ръкописа. Ръкописът е много малък формат — 8,5+10,5 см, без приписки от книжовника, които вероятно са били на началните или крайните листове. Почеркът му определено сочи, че е писан от Никифор Рилски. Това е най-малкият по формат негов ръкопис, който познавам досега — удобен за носене в джоб и за четене по време на пътуване. В него са поместени много разкази, повечето от които са съвсем кратки. Например: Слово от Йоан Златоуст за посещаване на църквата, Поучение в памет на евангелист Марко, Слово от Йоан Златоуст за монаха Исак, Слово за свети Нил, Слово от Ефрем Сирий за суетния свят и за бъдещия съд, Слово от Петър Александрийски, Слово за епископ Касиан, Слово за разбойника, Чудо от свети Никола, Слово за стареца Серапион, Слово за смешника, който хулел Богородица, Слово от Дионисий Ареопагит, Слово за пиянството и покаянieto, Слово от Ефрем Сирий за четенето на книгите и др.

4. Към ръкопис № 1 / 26 (79) от сбирката на Рилския манастир — „Служба на Иван Рилски“ — Никифор Рилски е добавил четири листа (221 об — 224 об) поради това, че предишните листове в ръкописа от XV—XVI в. са били унищожени.

МИЛКО КОТЛЕНСКИ

Книжовникът Милко Котленски е познат със следните негови ръкописи:

1. Добавени листове към ръкописен псалтир от XVII в. (Софийска народна библиотека, № 463), понеже предишните листове били откъснати. Добавката е от 1747 г.

2. *Часослов от 1748 г.* Съхранява се в Църковния историко-археологически музей — София, № 1509.

3. *Часослов от 1752 г.* Намира се в Софийската народна библиотека, № 979.

4. *Часослов*, без уточнена година на написването. Сега е в Софийската народна библиотека, № 8/962.

Новоиздирено засега е само следното:

1. Подвързана руска печатна книга — четириевангелие, печатана в Лвов през 1636 г., която сега се намира във Варненския музей на Възраждането, № 904. Върху горната корица на книгата подвързвачът Милко е оставил приписката: „Даскаль Мнако ѿ село Котель Да се знае въ лето ѿ рождество Х҃у а҃мѣ. [= 1747] како си показуѣ сіе свѣдѣіе Х҃во Настотѣль хаун Георги, хаун Денко, хаун Атанась.“⁹ Особено важна е тук думата *даскаль*,¹⁰ която се среща за пръв път в познатите за него вести. По-късно, през 1752 г.

⁸ М. Стоянов, Хр. Кодов. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. III. С., 1964, с. 159—160.

⁹ П. Атанасов. Украинские кириллические старопечатные книги XVI—XVII вв. — Советское славяноведение. М., 1972, кн. 6, с. 76; Руски извори за „Неделника“ на Софроний Врачански. — Старобългарска литература. Кн. II. С., 1977, с. 202. По книгата има и други приписки.

¹⁰ Заслужава да се посочи, че думата *даскаль* се среща много рано в наш ръкопис от 1313 г.: „и даскала ми бог да прости попа Грьда. .“ (И. И в а н о в. Български старини из Македония. С., 1931, с. 104).

той е вече свещеник, както се вижда от бележката му към Часослова от 1752 г. (Софийска народна библиотека, № 979). При даскал Милко (по-късно свещеник) вероятно е учил поп Стойко (Софроний Врачански), което определя извънредно голямата прилика в почерка на двамата наши книжовници. Почерците им толкова много си приличат, че може да заблудят изследователя на делото им, може понякога погрешно да бъде определен даден ръкопис. Това особено важи за по-ранните Софрониеви ръкописи.

2. *Дамаскин*. Ръкописът се съхранява в Музея на Възраждането — Варна, инв. № 924. Писан е през 1761 г., има 104 листа малък формат. Поместени са слова, жития, апокрифи. Подвързан — дъски с орнаментирана кожа. На л. 2 об е приписката на книжовника: „Записѣхъ си сѣа дамаскина на мѣа генаріа въ лѣто ѿ създање вѣсего мнра ѿ Адама зсѣа [7269—5508=1761], въ лѣто ѿ рожѣсто Х҃во ѿ повѣпльщеніе г҃ъ нашъ Іс҃ Х҃с҃ ѿ чистѣа дѣца Мл҃гѣа манка г҃а нашего Аѡѡѡ [1761], каѡѡѡ слово іа..“ Името на преписвача не е означено, но по почерка на книгата, по оформлението и графиката на гореприведената приписка установявам, че тя е писана от Милко.¹¹

3. *Часослов и дамаскин*. Ръкописът се съхранява в Народна библиотека „Иван Вазов“ — Пловдив, № 347. Липсват листове от началото и края му — сега има 257 листа, малък формат (16×10,5 см). Часословът и добавките към него свършват на л. 150. На листове 151 об—243 об е поместено „Слово за второто пришествие“ от Дамаскин Студит. На листове 244—257 са дадени разни мъдри мисли, кратки поучения, мисли за жените и др. На л. 103 об е отбелязана памет на Петка Търновска под 14 октомври, а под 19 октомври е означена памет на Иван Рилски (л. 104 об). За този ръкопис първо известие в нашата наука направи Донка Петканова. Тя пише: „Сборник № 347 (неописан). Съдържа едно Дамаскиново слово и часослов. По почерк прилича на котленските ръкописи от XVIII в.“ А под снимка от ръкописа уточнява: „По почерк сборникът се свързва с ръкописите на Софроний и неговия съвременник Милко от Котел.“¹² Подобно схващане изказва и Красимир Станчев, който дава подробно описание на книгата.¹³ Наистина палеографските и езиковите особености на ръкописа определено го свързват с котленската книжовна школа. Съпоставката на ръкописа с други познати ръкописи на Милко Котленски дава пълно основание да считаме, че и той е дело на книжовника Милко от Котел, учител в книжовните занимания на поп Стойко, бъдещия епископ Софроний Врачански, в книжовните занимания на които има много общо — съдържание на създадените от тях ръкописи, почерк, украса, оформление и пр.

СТОЯН КОВАНЛЪШКИ

Досега Стоян Кованлъшки е познат със следните негови ръкописи:

1. Препис на Паисиевата „История славяноболгарская“, направен през 1783 г. Сега е в Софийската народна библиотека, № 369.

2. Дамаскин, писан през 1796 г. Намира се в Ленинград — Библиотека на Съветската академия на науките, ф. П. А. Сирку, № 13. 6. 16.

3. Дамаскин от 1799 г. Съхранява се в Библиотеката на Румънската академия на науките — Букурещ, № 683.

4. Упътвания за евангелските четива. Притурени от него ръкописни листове към руска печатна книга от 1752 г. Листовете той е преписал през 1792 г.¹⁴

Към тези познати книжовни прояви на Стоян Кованлъшки засега мога да изнеса само следната нова вест:

¹¹ Кр. Станчев, Тр. Банков. Славянските ръкописи в Музея на Възраждането — Варна. Старобългарска литература. Кн. 4. С., 1978, с. 106—109.

¹² Д. Петканова. Дамаскините в българската литература. С., 1965, с. 243—244.

¹³ Кр. Станчев. Опис на славянските ръкописи в Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“, постъпили след 1920 г. С., 1982, с. 31—35.

¹⁴ Б. Ангелов. Съвременници на Паисий. Ч. I. С., 1963, с. 119—125.

Сборник от 1784 г. Намира се в Окръжната библиотека — Велико Търново, № 5. Не е запазен изцяло — липсва края, сега има 81 листа малък формат. Книгата е подвързана. На задната подвързийна корица е прилиската на книжовника: „Сѣа кнѣжца испѣса и повѣрза поѣпъ Стоѣнь ѿ село Квѣалнакъ е' аѣто ѿ Хѣа аѣпѣа. [1784], е' мѣа маѣа.“ По страниците на книгата има и други бележки, най-ценна от които е от Душко Граматик: „Аа са знан сѣа слоко аа е писал Аѣшкѣу граматикѣ ѿ село Чѣлюница, къ аѣто ѿ Хѣа аѣпѣа, [1784] е' мѣа маѣа.“ Ясно е, между двамата книжовници е имало дружба. За този ръкопис първо известие дава Иван Снегаров.¹⁵ Съдържа житие на свети Георги, житие на Василий Велики, Слово за преподобна Теодора и Теодорини митарства (20).

РЕЦЕПЦИЯТА НА БЕНДЖАМИН ФРАНКЛИН В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

НИКОЛАЙ АРЕТОВ

Франклин е една от най-ярките личности не само на американския, но и на европейския XVIII в. Макар и самоук, той достига до върховете на тогавашния научен и политически живот и има правото да си позволи нелишената от известна суетност бележка, че е стоял пред петима царе, „и дори съм имал честта да седна с едного“¹. Но в областта на литературното творчество той едва ли е сред най-големите „по абсолютна стойност“ във „века на Волтер“. Франклин умира през 1790 г., когато Гьоте е вече на 41 години, а Байрон — на две. Като че ли законът за последователността в развитието е по-непреклонен при художественото, отколкото при научното творчество. И Франклин, чрез „Алманах на Бедния Ричард“, а в не по-малка степен и чрез мемоарите си, се *приближава* до същинската художествена словесност — в това е неговото значение за историята на литературата. „Бедният Ричард“, макар да е обрисван само в общи черти, днес, както и преди, остава за нас първият популярен, вечно жив и неповторим герой на американската литература.“² Същото важи и за другия, фактическия герой на творбата — татко Абрахам, който е „повече от интелектуално упражнение“³.

И може би има само частично право твърдението, намерило място в цитираното коментарирано издание на Франклиновите автобиографични творби, според което съществува немалка доза ирония и дори пародия на автора спрямо героите, спрямо проповядваните добродетели и дори спрямо себе си. По-вероятно е Франклин да се е почувствувал принуден да слезе до нивото на своите читатели, забравяйки себе си и някои свои разбирания, от което произтича популяризмът на творбата сред най-широките читателски слоеве; това обяснява и появата ѝ у нас.

Г. Гачев сравнява Франклин с П. Берон, като открива при тях „сливане на два различни по време потока: съвременното прогресивно развитие на световната цивилизация и стадия, който по това време преминавал неговият народ“⁴. Изглежда, възрожденските ни книжовници интуитивно са доловили това сходство, както и стимулиращите българската литература въздействия, които предлага превеждането на Франклиновите творби. При прехода от стара към

¹⁵ Ив. Снегаров. Исторически вести за Търновската митрополия. — Год. Соф. унив., Бог. фак., т. XX, 1942—1943, с. 104—105.

² Б. Франклин. Мемоари. С., 1966, с. 83.

³ Литературная история Соединенных штатов Америки. Т. I. М., 1977, с. 150.

⁴ Benjamin Franklin. A biography in his own words New York, 1972, p. 153.

⁵ Г. Гачев. Ускорено развитие на културата. С., 1979, с. 506—507.